

Таїсія ШЕВЧЕНКО

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-2426-4372>

СПОСІБ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – одна з факультативних ознак, що встановлюються при визначенні об'єктивної сторони. Безпосередньо в Кримінальному кодексі України (далі КК України) - не дається поняття «способу» вчинення кримінального правопорушення, однак розглядається в теорії кримінального права як елемент складу кримінального правопорушення. Акцент на способі вчинення кримінального правопорушення робиться лише за конкретизації окремого кримінального правопорушення і зазначається в диспозиції конкретної статті Особливої частини КК України залежно від конкретних обставин. Правильне визначення об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення дає змогу встановити інші елементи складу кримінального правопорушення та є запорукою точної кваліфікації.

Наразі помилки під час кваліфікації кримінального правопорушення за об'єктивною стороною складу кримінального правопорушення, що призводять до скасування чи зміни вироку, становлять 54,7 % від загальної кількості кваліфікаційних помилок при кваліфікації за елементами складу кримінального правопорушення [1, с. 124].

У проєкті Кримінального кодексу України (станом на 01.08.2024) в ст. 2.2.4. дається визначення об'єктивної сторони: «Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення. 1. Ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є дія або бездіяльність, а у випадках, передбачених цим Кодексом, також наслідок дії або бездіяльності, причинний зв'язок між дією або бездіяльністю та наслідком, спосіб, знаряддя (засіб), місце, час, обстановка складу кримінального правопорушення [2].

Також вперше дається визначення факультативних ознак об'єктивної сторони – способу вчинення кримінального правопорушення. Наразі у ст. 2.2.7. визначається, що «Спосіб кримінального правопорушення. 1. Способом кримінального правопорушення є визначені цим Кодексом прийом, операція або система прийомів, операцій, що застосовуються суб'єктом для вчинення дії чи бездіяльності» [3].

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони виступає суспільно небезпечне діяння, що є обов'язковим для встановлення. Однак, характерним для об'єктивної сторони є наявність доволі великого переліку факультативних ознак, що не є притаманними іншим елементам складу кримінального правопорушення. До них належать: суспільно небезпечні наслідки; причинний зв'язок між наслідками, що настали та суспільно небезпечним діянням; спосіб; обстановка; обставини; час; місце; знаряддя; засоби тощо. Цей перелік не є вичерпним і передбачає наявність інших факультативних ознак відповідно до конкретних обставин справи. Зокрема, потрібно зазначити, що в теорії кримінального права цей перелік існує вже декілька десятиліть і цілком логічно, що з часом, у зв'язку із технологічним розвитком та появою нових видів кримінальних правопорушень, можуть виникати інші ознаки, які потребують встановлення та детального дослідження.

Не беручи до уваги такі факультативні елементи кримінального правопорушення, як суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок, що є характерними саме для матеріальних складів, зауважимо, що найчастіше в диспозиції статей зустрічається саме спосіб вчинення кримінального правопорушення. Спосіб вчинення кримінального правопорушення, як і інші додаткові ознаки не є обов'язковими для встановлення та будуть характерними лише для певної категорії кримінальних правопорушень.

Важливе значення для характеристики кримінально протиправного діяння має спосіб вчинення кримінального правопорушення, що є сукупністю (системою) прийомів і методів,

що використовуються під час вчинення кримінального правопорушення. Ці способи різноманітні. Найчастіше зустрічаються: фізичне насильство, психічне насильство (погроза насильством), обман, зловживання довірою, жорстокий чи особливо жорстокий спосіб, загально небезпечний спосіб та ін. Усі вони значною мірою визначають форму і зміст цієї дії, її інтенсивність та шкідливість. Сутність способу вчинення кримінального правопорушення полягає в тому, що він становить внутрішньо притаманну йому операційну, динамічну своєрідність виконання дії [1, с. 128-129].

Спосіб вчинення кримінального правопорушення цікавить як із наукової, так і з практичної точки зору не лише з позиції кваліфікації кримінального правопорушення, а також має значення в криміналістичній характеристиці, що певним чином поєднуються між собою, і є зовнішньою стороною кримінального правопорушення. Будь-яке кримінальне правопорушення вчиняється тим чи іншим способом, характерним для конкретного виду, що описаний в диспозиції статті, однак вони не всі будуть мати значення і впливати на кваліфікацію.

Ще одне важливе значення як окремого способу вчинення кримінального правопорушення, так і всіх ознак об'єктивної сторони, це допомога визначення суб'єктивної сторони, а саме – психічне ставлення винної особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння та наслідків, що настали або могли настати.

Можна зазначити, що спосіб вчинення кримінального правопорушення – це сукупність спеціальних прийомів, методів, засобів, якими користується особа в момент вчинення кримінального правопорушення і буде характерним не загалом для всіх кримінальних правопорушень, як наприклад, суспільно небезпечне діяння, а лише для окремих і конкретизованих кримінальних правопорушень. Також маємо зауважити, що спосіб вчинення кримінального правопорушення необхідно встановлювати не лише під час безпосереднього виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення, а також під час попередньої кримінально протиправної діяльності (підготування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення). Зазначимо, що в теорії кримінального права недостатньо уваги приділяється питанню особливого способу вчинення співучасників кримінального правопорушення, наприклад, організатора, пособника або підбурювача та їх впливу на кваліфікацію.

Часто виникає питання, як визначити спосіб вчинення кримінального правопорушення та його ступінь впливу на кваліфікацію? Хоча загальноприйнятою є думка, що спосіб вчинення кримінального правопорушення відноситься до факультативних (додаткових) ознак, але на практиці для деяких складів чого?, спосіб вчинення кримінального правопорушення буде обов'язковою ознакою. Така ознака прямо вказана законодавцем в диспозиції статті. Доволі часто можемо зустріти пряму вказівку: «способом..» далі йде перелік дій, що мають бути для кваліфікації вказаного кримінального правопорушення. Однак, не завжди спосіб вчинення кримінального правопорушення визначається конкретним словом «спосіб». Інколи в нормі статті присутня вказівка на характерність дій, що обов'язково потрібно встановити.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення також має важливе значення під час встановлення кваліфікуючих ознак. Іноді в некваліфікованому складі чого? не вказується на спосіб вчинення кримінального правопорушення, однак може бути вказано на кваліфікуючу ознаку, як вчинення чого? конкретним способом.

О. О. Маслов вказує ще на одне значення способу вчинення кримінального правопорушення і зазначає, що «спосіб вчинення кримінального правопорушення проявляється у призначенні покарання, відповідно до пунктів 10 та 12 ч. 1 ст. 67 (Обставини, що обтяжують покарання) КК України вчинення злочину з особливою жорстокістю та вчинення злочину загальнонебезпечним способом є обставинами, що обтяжують покарання, які суд зобов'язаний враховувати при призначенні покарання (ч. 2 ст. 67 КК України)» [4].

Таким чином, розглянувши різні позиції щодо значення способу вчинення кримінального правопорушення зазначимо, що спосіб вчинення кримінального правопорушення розглядається лише в теорії кримінального права, однак має велике значення для правильної кваліфікації кримінального правопорушення і має практичне значення, як важливий елемент поведінки суб'єкта. Також зазначимо, що законодавче закріплення способу вчинення кримінального правопорушення в Загальній частині КК України не зафіксовано, як наведено в проєкті КК України. Зокрема, має бути зазначена більш чітка вказівка в самій нормі статті на характерний спосіб вчинення кримінального

правопорушення, що наразі дасть змогу правильно кваліфікувати кримінальне правопорушення та вплине на відмежування між суміжними складами кримінальних правопорушень.

1. Основи кваліфікації кримінальних правопорушень: навч. посіб. / М. І. Панов, С. О. Харитонов, О. О. Володіна та ін.; за ред. М. І. Панова та С. О. Харитонova. Київ : Норма права, 2023. 460 с., С. 124.

2. Контрольний текст проєкту Кримінального кодексу України станом на 01.08.2024 року. URL : <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>.

3. Контрольний текст проєкту Кримінального кодексу України станом на 01.08.2024 року. URL : <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>.

4. Маслова О. О. Щодо значення факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 2(43). С. 110-117. DOI : <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2.1026>.

Юрій ЄЛАСВ

адвокат

(м. Кривий Ріг

Дніпропетровської обл., Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-7101-0730>

ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ ІНСТИТУЦІЙ (ОРГАНІВ І УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ)

Юридичне поняття «органів і установ виконання покарань» (як двох видів кримінально-виконавчих інституцій, із урахуванням розділового сполучника «і») прямо встановлено в нормах пункту 14 частини 1 статті 92 Конституції України, які серед іншого передбачають правоположення згідно з яким: виключно законами України визначаються організація і діяльність органів і установ виконання покарань [1]. Вбачається, що дефініція: організація органів і установ виконання покарань відповідає структурному елементу кримінально-виконавчих інституцій. Проте дефініція: діяльність органів і установ виконання покарань відповідає пенітенціарно-правовій діяльності, як функціональному елементу кримінально-виконавчих інституцій.

Зазначаємо, що норми частини 2 статті 1 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі за текстом – КВК України) прямо передбачають дефініцію «системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності» [2]. Структурний аспект цієї дефініції складається з категорії «системи органів і установ виконання покарань». Функціональний аспект вказаної дефініції складається з терміну «їх функцій та порядку діяльності». Водночас структурний та функціональний аспекти вказаної дефініції перебувають між собою не в суперечності, а у взаємозв'язку. Вказаний взаємозв'язок створює інституційну єдність, яка полягає в тому, що органи і установи виконання покарань утворюють одне єдине теоретико-правове поняття, а саме поняття: кримінально-виконавчої інституції. При цьому поняття «кримінально-виконавчої інституції» співвідноситься з терміном «система», який є основоположним у юридичній формулі дефініції «системи органів і установ виконання покарань».

Адже саме термін «система» є тим, поняттям, яким стверджується єдність органів і установ виконання покарань, як двох різних частин однієї моністичної системи. Юридична ознака монізму системи, в даному випадку, полягає в тому, що як органи, так і установи здійснюють функцію виконання покарань. Водночас зауважимо, що функція виконання покарань буде розглядатися саме як надфункція, метафункція кримінально-виконавчих інституцій. Адже зважаючи на формально-логічне тлумачення словосполучення: «їх функцій та порядку діяльності», вбачається, що й органи, й установи виконання покарань мають декілька (тобто не менше двох) функцій. Оскільки в даному випадку слово «функції» вживається саме в значенні (в числі) множини.

Вбачається, що такими функціями органів виконання покарань може бути передусім: